

ACEMZÂDE HÜSEYİN EFENDİ VE KANDİYE KALESİ'NDEKİ VAKIFLARI

ACEMZÂDE HUSEYIN EFENDI AND HIS WAQFS IN CANDIA CASTLE

Musa SEZER*

ÖZ

Girit Seferi, Osmanlı tarihinde en uzun süre devam eden sefer olarak bilinmektedir. 1645 yılında başlamış ve Kandiye Kalesi'nin 1669'da fethedilmesiyle son bulmuştur. Kandiye'nin fethinden sonra şehir ve kale içinde ele geçirilen bütün mülkler, bir hatt-ı hümayun ile devlet adamlarına satılmıştır. Kale içerisindeki mülklerden satın alanlardan birisi de eski reisülküttâplardan Acemzâde Hüseyin Efendi olmuştur. Hüseyin Efendi ve onun Kandiye Kalesi'ndeki vakıflarıyla ilgili bu çalışmanın hareket noktasını, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde bulunan 1080/1669 tarihli vakfiye sureti oluşturmaktadır. Vakfiye suretinden ve diğer kaynaklardan elde edilen veriler burada değerlendirilecektir.

Kandiye'nin fethinden sonra orada bulunan devlet adamları, satın alma ve hibe yoluyla edindikleri malları kurdukları vakıflara tahsis ederek şehrin mamur hale getirilmesine katkı sağlamışlardır. Osmanlı Devleti'nde değişik memuriyetlerde görev alan ve Kandiye kuşatmasında bizzat yer alan Hüseyin Efendi, bunlardan sadece birisidir. Bu çalışmada onun Kandiye Kalesi'ndeki vakıf eserleri tanıtılacaktır. Çalışma tamamen gayrimüslim inanç ve kültürünün izlerini taşıyan Kandiye'de fetih sonrası vakıf müessesesinin Türkleşme, İslamlaşma ve şehirleşme yolundaki rolünü göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Vakfiye, Acemzâde Hüseyin Efendi, Girit, Kandiye

ABSTRACT

The Crete Campaign is known as the longest campaign in Ottoman history. It started in 1645 and ended with the conquest of Candia Castle in 1669. After the conquest of Candia, all the properties captured in the city and the castle were sold to statesmen with a hatt-ı hümayun. One of the purchasers of the properties in the castle was Acemzâde Hüseyin Efendi, one of the former reisülküttabs. The starting point of this study on Hüseyin Efendi and his waqfs in Candia Castle is the copy of the waqfiya dated 1080/1669 in the General Directorate of Land Registry and Cadastre Kuyûd-ı Kadîme Archive. The data obtained from the copy of the waqfiya and other sources will be evaluated here.

After the conquest of Candia, the statesmen there contributed to the city's development by allocating the properties they acquired through purchases and grants to the waqfs they established. Hüseyin Efendi, who served in various civil offices in the Ottoman Empire and personally took part in the siege of Candia, is only one of them. In this study, his waqfs in Candia Castle will be introduced. The study is important in terms of showing the role of the post-conquest waqf institution

Article Info

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 13/07/2023

Kabul Tarihi: 23/08/2023

Atıf

Sezer, M. (2023). Acemzâde Hüseyin Efendi ve Kandiye Kalesi'ndeki Vakıfları, *Anasay* 25, 18-39.

Research Article

Received: 13/07/2023

Accepted: 23/08/2023

Cite this article as:

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum, E-posta: musa.sezer@erzurum.edu.tr

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3659-4085>

in the path of Turkification, Islamisation, and urbanization in Candia, which bears traces of non-Muslim beliefs and culture.

Keywords: *Waqf, Waqfiya, Acemzâde Hüseyin Efendi, Crete, Candia*

Sezer, M. (2023). Acemzâde Hüseyin Efendi and His Waqfs in Candia Castle. *Anasay* 25, 18-39

Giriş

Akdeniz'in Kıbrıs'tan sonra en büyük adası Girit, doğu-batı istikametinde 260 km uzunluğu ve 15-50 km arasında değişen genişliği ile 8.259 km² yüz ölçüme sahiptir (Tukin, 1996, s. 85). IV. Haçlı Seferi sırasında Venedik'in eline geçen ada Hanya, Resmo, Kandiyeye ve Sitia adında dört idarî bölgeye ayrılmıştır. Venedik ticari imtiyazlarını devam ettirebilmek için Osmanlı Devleti'ne elçiler göndererek karşılıklı çıkarlar çerçevesinde bazı imtiyazlar elde etmiştir. Fatih Sultan Mehmed döneminde 18 Nisan 1454 tarihinde Venedik ile imzalanan antlaşma, Osmanlı-Venedik ilişkilerinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu anlaşma ile İstanbul'da bir elçi bulundurma ve Osmanlı topraklarında serbest ticaret yapma hakkı elde eden Venedik, bu süreçten sonra daha dikkatli davranmıştır. Daha önce Osmanlı aleyhine düzenlenen haçlı toplantılarına katılırken, bu antlaşmadan sonra elde ettiği imtiyazları kaybetme endişesiyle adımlarına dikkat etmiştir. (Gülsoy, 2004, s. 5-7, 11). Venedik, çıkarlarına zarar geldiğinde de Osmanlı Devleti ile mücadeleden de geri durmamıştır. Nitekim 1463'te Mora'da başlayan Osmanlı-Venedik savaşları 1479'a kadar sürmüştür. II. Bayezid zamanında Modon, Koron ve İnebahtı seferleri sırasında da ilişkiler savaşa dönüşmüştür. XVI. yüzyılda da Akdeniz'de benzer çatışmalar zaman zaman devam etmiştir.

IV. Murad döneminde Osmanlı-Venedik ilişkileri yeniden bozulmaya başlamış ve Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın sadareti sırasında Girit, bir korsan yurdu haline gelmiştir. Osmanlı hac ve ticaret gemilerine yapılan saldırılar bir yana, Osmanlıların Akdeniz üstünlüğünün önünde büyük bir engel olan Girit'in alınması, stratejik bir önem arz etmekteydi. Mısır'a giden bir Osmanlı kalyonunun Girit yakınlarında Kerpe Adası önünde korsanların saldırısına uğraması, mallarının yağmalanması, mürettebattan bazılarının öldürülmesi, bazılarının yaralanması ve kimisinin de esir edilmesi üzerine sefer hazırlıklarına başlandı. 30 Nisan 1645'te İstanbul'dan ayrılan donanma önce Malta üzerine gitti, daha sonra 21 Haziran'da seferin yönü Girit'e çevrildi (Pamuk, 2012, s. 311-312). Girit adasının ve özellikle de adanın güneyindeki Kandiyeye'nin fethi yaklaşık 25 yıl sürdü. Bu savaş sadece adada değil, denizde Mora ve Epir sahillerinde hatta Bosna sınırında da gerçekleşti. 1668/1077 yılında bizzat adaya gelen Fazıl Ahmed Paşa, 1669 Ağustos'unda Kandiyeye Kalesi'ni ele geçirerek Girit meselesini sona erdirdi (Uzunçarşılı, 2011, s. 144-145; Özcan, 2002, s. 261). Girit ve Kandiyeye'nin ele geçirilmesi için verilen mücadeleler birçok Osmanlı kroniğinde yer almış, sadece bu konu üzerine müstakil kronikler dahi yazılmıştır (Aslan, 2009; Pul, 2004; Adıyeke, 1988; Özbek, 2022; Aydın, 2016).

Uzun süren kuşatma nedeniyle adeta hayalet bir şehre dönüşen Kandiyeye, kuşatma sırasında kaybettiği canlılığını ve ticaret hacmini bir süre kazanamadı. Fazıl Ahmed Paşa'nın başlattığı imar faaliyetleri kapsamında 313 dükkândan 292'sinin tamir ettirilmesi, bu ekonomik olumsuzluğun bertaraf edilmesine yönelik bir faaliyet olarak görülebilir. Bu dükkânlar Fazıl Ahmed Paşa, Sadaret Kethüdası Mahmud Ağa, Yeniçeri Ocağı Kethüdası Zülfikar Ağa, Valide Turhan Sultan, Defterdar Ahmed Paşa ve Reisülküttâp Hüseyin Efendi tarafından satın alınmış ve tamir ettirilip camilerine vakfedilmiştir (Gülsoy, 2001, s. 305). Bu kimselerden Fazıl Ahmed Paşa'nın inşa ettirdiği camiye bir hamam, 90 dükkân, 17 ev, 11 su kuyusu, bağ, bostan ve arazi gelirleri tahsis edilmiştir (Sayın, 2011, s. 52-54).

Girit Seferi'ndeki son büyük aşamayı teşkil eden Kandiyeye Kuşatmasına Fazıl Ahmed Paşa ile birlikte katılan Acemzâde Hüseyin Efendi, ele geçirilen yerlerde vakıf kuran devlet adamlarından sadece birisidir. Acemzâde Hüseyin Efendi'nin Kandiyeye'deki vakfı ve vakfın akarları hakkında bilgi verilecektir.

1. Acemzâde Hüseyin Efendi

Vakfiye suretinde Hüseyin Efendi'nin, İstanbul'da darphane yakınında Sekbanbaşı Yakub Ağa Mahallesi'nde ikamet ettiği ve sâbık reisülküttâp olduğundan bahsedilmektedir. Acemzâde olarak tanınan Hüseyin Efendi'nin babasının adı Muhammed Ağa idi (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 4b-5a).

Nesebi ve doğum tarihi hakkında bir bilgiye rastlanmayan Hüseyin Efendi, Bâbiâli'de aldığı tahsil ile divân-ı hümâyunun yazı işleri dairesinde memuriyet hayatına başlamıştır. Maliye tezkirecisi, ruznâmçe-i evvel (büyük ruznâmçeci) ve daha sonra reisülküttâp olmuştur. Reisülküttâp olduğu esnada Veziriazam Fazıl Ahmed Paşa ile birlikte Kandiye Seferi'ne katılmıştır. Dönüşünde değişik memuriyetlerde görev almış, defter eminliği esnasında İbrahim Paşa meselesinin tahkikatıyla görevlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'ni büyük sıkıntıların içine sokan sürecin başlangıcını teşkil eden II. Viyana Kuşatmasına da katılan Hüseyin Efendi'ye, bu sefer esnasında ordu nişancılığı ve buna ek olarak haraç muhasebeciliği görevleri tevcih edilmiştir (Sicill-i Osmanî, 1996, s. 702-703).

Mehmed Süreyya'nın bildirdiği bu bilgilere paralel arşiv belgelerine göre Hüseyin Efendi'nin bilinen ilk memuriyeti maliye tezkirecisidir. 15 Mayıs 1655/9 Receb 1065 tarihinde maliye kaleminde şikk-ı evvel tezkirecisi olarak görev yapan * Hüseyin Efendi'nin bu görevi 30 Haziran 1656/8 Ramazan 1066 tarihinde de yürüttüğü anlaşılmaktadır.† Daha sonra büyük ruznâmçeci iken 1663/1074 yılında Şamîzâde Mehmed Efendi'nin yerine reisülküttâp olarak tayin edilmiştir (Aral, 1968, s. 43; Sicill-i Osmanî, 1996, s. 702-703; Çebi, 1994, s. 165-166).

Hüseyin Efendi'ye reisülküttâplık Uyvar Seferi esnasında tevcih edilmiştir. O sıralarda ruznâmçeci iken 12 Eylül 1663/9 Safer 1074 tarihinde reisülküttâp Şamîzâde'nin idam edilmesinden sonra aynı gün onun yerine göreve getirilmiştir (Yücel, 1996, s. 172; Boyraz, 2002, s. 17). Savaş sonunda imzalanan Vasvar Antlaşması'nın metninin hazırlanması ve çok geçmeden I. Leopold'den gelen tasdiğe karşılık IV. Mehmed adına ahidnâme yazılması gibi işler reisülküttâp Acemzâde Hüseyin Efendi tarafından yürütülmüştür (Kolçak, 2012, s. 561, 40). Hüseyin Efendi, 1666 yılının Mayıs-Ekim arasında reisülküttâplık görevini devam ettirmekteydi. Onun bu zamanlarda Edirne'de olduğu‡ anlaşılmalı birlikte aynı yılın Kasım ortalarında yerine ve ikinci defa *Hacı Mustafa Efendi*'nin geçtiği görülmektedir.§

Acemzâde Hüseyin Efendi'nin dönemin veziriazamı Fazıl Ahmed Paşa arasındaki ilişki kaynaklarda açık değildir. Ancak onun veziriazamın yanında uzun süre görevde kaldığı ve tüm seferlere onun maiyetinde olduğu bilinmektedir. Bu şekilde Fazıl Ahmed Paşa'nın yakın bir adamı olduğu düşüncesi de ön plana çıkmaktadır (Bekar, 2016, s. 193, 201). Öyle ki, Kandiye Seferi'ne birlikte gitmenin yanında Evliya Çelebi'nin aktardığına göre Hüseyin Efendi kalenin tahririne de nezaret etmiştir (Evliya Çelebi, 2003, s. 248). 27 Eylül 1669/1 Cemâziye'l-evvel 1080 tarihinde Kandiye'nin anahtarı gümüş tepside veziriazama sunulduğunda orada bulunanlar ile birlikte Hüseyin Efendi de ağlayıp gözyaşı dökmüş ve fethin sevincine ortak olmuştu (Yücel, 1996, s. 461). Hüseyin Efendi ile ilgili bu anlatılanlar onun Fazıl Ahmed Paşa'nın güvenilir adamlarından biri haline geldiği fikrini desteklemektedir.

* "... der zaman-ı Acemzâde Hüseyin Efendi tezkire-i mâliyye şikk-ı evvel ..." (BOA. KK.d. 2468, s. 1).

† "... der zaman-ı Acemzâde Hüseyin Efendi tezkire-i mâliyye ..." (BOA. MAD.d. 7906, s. 2).

‡ "Der zaman-ı kaim-makâm-ı reisü'l-küttâb hazret-i Hüseyin Efendi tâle bekâ, der Edirne sene 1076" (BOA. MAD.d. 2747, s. 7-9 / Evâhir-i Zilkâde 1076-Rebiü'l-âhir 1077).

§ "Der zaman-ı kaim-makâm-ı reisü'l-küttâb hazret-i Hacı Mustafa Efendi def'a-i sâni der Edirne" (BOA. MAD.d. 2747, s. 9 / Evâsıt-ı Cemâziye'l-evvel 1077).

Hüseyin Efendi'ye Kandiye Kalesi'nin fethi esnasında yaptığı işlerden başka memuriyetler de verilmiştir. 26 Şubat 1675/1 Zilhicce 1085 tarihli bir masraf defterinden ruznâmçe-i evvel görevini icra ettiği anlaşılmaktadır. Burada kendisinden “*Acemzâde el-hac Hüseyin Efendi ruznâmçe-i evvel*” şeklinde bahsedilmiştir (BOA. KK.d. 2112, s. 1). Bu tarihe yakın olan ve büyük ruznâmçe kalemine ait başka defterlerden onun ruznâmçe-i evvel görevinde olduğu tarih, 20 Mart 1674/12 Zilhicce 1084'e ve 21 Mart 1675/24 Zilhicce 1085'e kadar götürülebilir (BOA. KK.d. 1977, s. 6; BOA. KK.d. 1862, s. 6). Bu kayıtlardan Hüseyin Efendi'nin reisülküttâplıktan önceki ruznâmçe-i evvel görevine geri döndüğü, hatta bu arada hac farızasını da yerine getirdiği anlaşılmaktadır.

1683 yılında II. Viyana Kuşatmasına da katılan Hüseyin Efendi, ordunun Filibe'de konakladığı 7 Mayıs 1683/10 Cemâziye'l-evvel 1094 Cuma günü hil'at giydirilerek nişancı vekili yapılmıştır. Osmanlı ordusunun Viyana'yı ilk kuşatmasından dört gün sonra 26 Temmuz 1683/1 Şaban 1094 Pazartesi günü nişancı vekilliğine ilave olarak haraç muhasebeciliği görevi de kendisine tevcih edilmiştir (Türkal, 2012, s. 791, 799-801, 844-845, 847). Bu görevlerin Hüseyin Efendi'ye verilmesi yine ona duyulan güvenin bir göstergesidir.

Bir süre defter emînliği de yapan Hüseyin Efendi, bu esnada 1684/85 (1096) yılında Budin beylerbeyi Melek İbrahim Paşa ile ilgili tahkikat yürütmüştür (Aral, 1968, s. 43; Sicill-i Osmanî, 1996, s. 702-703). Macaristan'da serasker olarak bulunan İbrahim Paşa'nın düşmanla barış görüşmelerinde bulunması dedikodulara neden olmuş ve hakkında tahkikat başlatılmıştı. Tahkikata memur edilerek Ösek'e gönderilen Hüseyin Efendi, hazırladığı raporla onun idam fermanının çıkmasına sebep olmuştu (Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, I, 2013, s. 286-287; Dışişleri Bakanlığı 1967 Yıllığı, 1968, s. 43; Çebi, 1994, s. 166; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, s. 208-210). Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın da şahit olup eserinde ayrıntısıyla bahsettiği tahkikatın sonucu, 26 Kasım 1685 tarihinde padişah huzurunda ve Hasoda köşkünde görüşülmüştür. İbrahim Paşa meselesini görüşmek için toplanan meşverette Acemzâde Hüseyin Efendi de bulunmuş ve burada kendisinden “*küttâbdan*” diye bahsedilmiştir (Türkal, 2012, s. 1011-1012, 29 Zilhicce 1096).

Acemzâde Hüseyin Efendi, 1687/1098'de Yeğen Osman Paşa ayaklanmasında eşkıya tarafından daha birçok devlet adamıyla birlikte katledildi. Osmanlı tarih yazarları onun İbrahim Paşa meselesinin tahkikatında gösterdiği aykırı davranışlarının cezasını gördüğünü kaydetmişlerdir (Sicill-i Osmanî, 1996, s. 702-703). Yazarlardan birisi de Defterdar Mehmed Efendi olmuştur. Defterdar Mehmed Efendi, kendi tarihinde “*Hüseyin Efendi dahi bu gûne hareketin şe'âmetini az müddetde müşâhede idüb ...*” cümlesiyle Hüseyin Efendi'nin sürdürdüğü tahkikatın uğursuzluğunu bir müddet sonra gördüğünü belirtmiştir. (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, s. 210). Üsküdarî Abdullah Efendi ise Hüseyin Efendi'nin bu işte günahsız olduğunu vurgulamıştır.⁵

Hüseyin Efendi, “*Küllü emrin bi-vaktihî merhûn*” mefhumuyla hareket eden (Yılmaz, 2012, s. 27) ve ömrünü devlet kademelerinde değişik memuriyetlerde geçirmiş bir devlet adamıydı. Onun Kandiye'deki vakıfları, hayırsever bir kimse olduğunu göstermektedir. Ölümünden üç yıl sonrasına 1 ve 3 Mayıs 1690/22-24 Receb 1101 tarihlerine ait belgelerden onun Mora, İnebahtı ve Sığla sancaklarında 63.559 akçe değerinde zeamete mutasarrıf olduğu anlaşılmaktadır (BOA. AE.SSÜL.II., 28-2791; BOA. AE.SSÜL.II., 21-2146).

Hüseyin Efendi'nin Mehmed Efendi'den başka çocuklarıyla ilgili kayıtlara rastlanmamıştır (*Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa*; 2012, s. 1074, 1078).⁶ Acemzâde Mehmed Efendi de babası

⁵ “Defter Emîni Acemzâde Efendi'yi dahi bî-günâh katl idüp zümre-i şühedâya ilhâk eylediler.” (Üsküdarî Abdullah Efendi, III, 2017, s. 282).

⁶ “Zeamet-i be nâm-ı Mehmed veled-i el-hac Hüseyin emîn-i defter ...” (BOA. AE.SSÜL.II., 28-2791 (22 Receb 1101/1 Mayıs 1690).

gibi devlet hizmetlerinde yer almış, mukâbele-i süvârî⁷ görevi ile Anadolu ve Rumeli cizye muhasebeciliği gibi memuriyetlerde bulunmuştur. Mehmed Efendi, ölmeden önce son bir-iki yıl defterdâr-ı şikk-ı sâlis olarak görev yapmış ve 1 Nisan 1729/2 Ramazan 1141 Cuma günü vefat etmiştir (Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, III, 2013, s. 1621).

2. Acemzâde Hüseyin Efendi'nin Vakfiye Sûreti

Çalışmanın ana kaynağı olan vakfiye sureti, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi'nde muhafaza edilmektedir. TKG.KK.VKF.Cd.74 fon kodu ve 2183/2218/28 eski numarasına sahip olup, 16,5x27 ebatlarında deri ciltli ve 20 varaktır (Işık-Kadıoğlu-Yıldırım, 2012, s. 337). Defter Osmanlı Arşivi'nde 2210 yer bilgisi ile kayıtlıdır, ancak çalışmada “TKG. KK. VKF. Cd. 28” şeklinde gösterilecektir. Vakfiye defterinin kapağında “*Vakf-ı Acemzâde Hüseyin Efendi der Girid*” şeklinde bir başlık ve ilk sayfada “*Reisü'l-küttâb-ı sâbık Acemzâde Hüseyin Efendi'nin cezire-i Girid'de Kandiyeye kal'asında olan vakfının suret-i vakfiyesidir*” şeklinde de bir giriş bulunmaktadır (TKG. KK. VKF. Cd. 28, s. kapak, vr. 1a.). Vakfiye sureti Edirne kadısı Mehmed bin Mahmud bin Ahmed tarafından⁸ 27 Temmuz 1671/20 Rebü'l-evvel sene 1082 tarihinde düzenlenmiştir (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 19b). Başlangıcında 5 Şubat 1672/6 Şevval 1082 tarihli bir notta vakfiyenin defterhanede muhafaza edildiği ve Anadolu muhasebesi kaleminde bir suret olduğu yazılmıştır (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 2a).

Vakfiyenin düzenlenmesi esnasında Mustafa Efendi ibn-i Muhammed ve Ali bin Kasım isimli kişiler şahit olarak bulunurken, Hüseyin Efendi adına İbrahim Efendi ibn-i Hüseyin vekil olmuştur. Vakfiye Edirne kadısı huzurunda düzenlenmiş ve tescil ettirilmiştir. Mütevelli olarak Mehmed Ağa ibn-i Abdi el-Cündî tayin olmuştur (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 5a-5b).

Mehmed Ağa'nın 15 aydır tevliyet görevini sürdürdüğü (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 17b) bilgisinden hareketle, yaklaşık 11 Mayıs 1670/20 Zilhicce 1080⁹ tarihinde vakfın faaliyete başladığı söylenebilir. Bu da Kandiyeye'nin anlaşma ile teslim alınış tarihi olan 6 Eylül 1669/9 Rebü'l-âhir 1080 tarihinde (Gülsoy, 2001, s. 304) yaklaşık 8,5 ay sonrasına tekabül etmektedir. Fetihden vakfın faaliyet tarihine kadar geçen bu süre harabe haldeki Kera Tokori Manastırı'nın temizlenmesi, üçte ikisinin mescide dönüştürülmesi, kalan kısmının mektep yapılması ve arazilerdeki işlerin halledilmesi ile geçmiş olmalıdır. Bu durum fetihden sonra Kandiyeye'ye bir Türk-İslam şehri görüntüsü kazandırmak için verilen yoğun çabanın göstergesidir. Bunun dışında Osmanlı idarecilerinin şehri yaşanılır bir yer haline getirme çabasını da kanıtlamaktadır. Öyle ki, Hüseyin Efendi'nin hibe olarak aldığı bu manastır, şehrin harabe yapılarının sadece biridir. Nitekim Mustafa bin Musa'nın bildirdiğine göre kale içindeki binaların sadece dörtte biri mamur halde iken, dörtte üçü harap bir vaziyetteydi. Elbette bunda üç yıl boyunca kalenin muhasarası esnasında atılan topların etkisi olmuş ve bu durum ancak kale içine girildiğinde fark edilmiştir (Mustafa bin Musa, 2016, s. 156). Bu açıdan bakıldığında şehrin imar edilmesinin elzem bir hal aldığı anlaşılmaktadır.

Mustafa bin Musa adlı bir yeniçerinin eserinde Kandiyeye Kalesi içinde tahrir olunup, deftere kaydedilen 12.000 hanenin olduğu yazılıdır. Kale içinde 40-50 kadar da saray ile 425 kilise ve manastır vardı. Bunlardan uygun olanlar camiye dönüştürülürken, bazıları da mahalle mescidi yapılmıştır. Bir kısmı ise hamam, kargir ev ve orada ikamet etmeye başlayan cebeci ve topçu odaları haline getirilmiştir (Mustafa bin Musa, 2016, s. 155).

Çalışmanın temel kaynağını teşkil eden vakfiyenin hazırlanma usulüne bakıldığında, diğer vakfiyelerde olduğu gibi hadislerden ve ayetlerden örneklere yer verilmiştir. Hadislerden biri

⁷ Mukâbele-i süvârî: Kapıkulu süvarilerinin maaşlarını ödeyen kalem. (Özcan, 2012, s.126).

⁸ “... Mehmed bin Mahmud bin Ahmed el-kâdi bi-medinet-i Edirne” (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 2a).

⁹ Ersin Gülsoy, bu tarihi Kera Angelo Mahallesi'nde bulunan ve Kera Tokorti manastırından dönüştürülen mescidin ve çevresinin satın alınış tarihi olarak vermektedir (Gülsoy, 2004, s. 265-266).

“sürekli sadaka”nın öneminden bahseden¹⁰ ve “İnsan öldüğü zaman amel defteri kapanır. Üç kimse bundan müstesnadır: Sadaka-i câriye, yararlanan ilim ve dua eden hayırlı evlat.” şeklindeki hadistir.¹¹ Bahsedilen ayetlerden biri Tevbe Sûresinin 18. ayeti kerimesinin ilk kısmıdır (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 4b) ve mealen “Allah’ın mescidlerini, ancak Allah’a ve ahiret gününe inananlar imar ederler.” şeklindedir.¹² Vakfiyede bu ayete yer verilerek Hüseyin Efendi’nin yaptırdığı caminin önemine vurgu yapılmıştır. Bir diğer ayet ise En’am Sûresinin 160. ayetidir (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 4b). Meali ise “Kim bir iyilikle gelirse, ona, onun on katı verilir.” şeklindedir.¹³ Vakfiyede bu ayete dayanılarak vâkıf ehlinin yaptığı her bir eserin sevabını alacağından bahsedilmiştir.

Vakfiyenin sonunda yer alan şuhûdü’l-hâl kısmında eski sadrazam kethüdası Mahmud Ağa, dergâh-ı âli müteferrikalarından Hüseyin Ağa, sercebecilerden İbrahim Ağa, eski sadrazam kapıcılar kethüdası Siyavuş Ağa, ayan Mehmed Ağa, ayan Muhammed Ağa, Mustafa Efendi bin Muhammed ve Ali bin Kasım gibi kimseler bulunmaktadır.¹⁴

3. Acemzâde Hüseyin Efendi’nin Vakıfları

Arapçada “durdurmak ve alıkoymak” anlamına gelen vakıf kelimesi, İslam ülkelerinin sosyal ve iktisadî hayatlarında önemli bir rol oynayan dinî-içtimaî kurumun adıdır. Terim anlamı ise “bir malın sahibi tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir gayeye ebadiyen tahsisi” şeklinde tarif edilebilecek hukukî bir işlemle kurulan hayır müessesesini ifade eder (Yediyıldız, 1986, s. 153; Günay, 2012, s. 475). Hukukî bir sözleşme olan vakıf ile vakfeden kişi bunu, Allah’a yakın olmak için menkul veya gayrimenkul mülkünü dinî, hayrî ve sosyal bir amaca hizmet etmek üzere ebadiyen tahsis ederdi (Yediyıldız, 2003, s. 9). Vakıf sahipleri kurdukları vakıflar ile dönemin sosyal devlet anlayışının gelişmesine katkı sağlamışlardır. Bunlardan birisi de Kandiye’deki mülklerini vakfeden ve önemli devlet kademelerinde görev almış Acemzâde Hüseyin Efendi olmuştur. Kandiye Kalesi fetihten sonra imar, ihya ve tamir edilmiştir. Gönderilen bir hatt-ı hümayun ile kaledeki kiliselerin cami ve mescide dönüştürülmesi için hayır sahiplerine hibe ve mülk edilmesi istenmiştir.¹⁵

Girit Seferi, Kandiye Kalesi’nin alınmasıyla tamamlanmıştır. Evliya Çelebi, Kandiye’deki mahalle mescitlerinin sayısının 71 olduğunu bildirmiştir. Eserinde “Hüseyin” adından, “Acemzâde Reis ... Efendi” ve “Re’îsü’l-küttâb Acemzâde ... Efendi” şeklinde bahsetmiştir. Acemzâde Hüseyin Efendi’ye ait mescitten bahisle buranın çarşı içinde olmasından dolayı cemaatinin çok olduğunu söylemiştir (Evliya Çelebi, 2003, s. 228).

Sâbık Reisülküttâp Hüseyin Efendi’nin Girit’te Kandiye Kalesi dâhilinde kurduğu vakfa ait birçok gayrimenkulün olduğu görülmektedir. Bunlar mescit, mektep, kahvehane, fırınlar, dükkânlar, mahzenler, menziller ve su yolu gibi çeşitli yapılardan meydana gelmekteydi.

Tablo 1: Acemzâde Hüseyin Efendi Vakfına Ait Gayrimenkuller

¹⁰ “İzâ mâte ibnü âdeme inkata’a amelehû illâ an-selâsin ilmun yuntefe’u bihî ve veledün sâlihun yed’û lehû ve sadakatün câriyetün alâ yedeyhi.” (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 4b).

¹¹ Müslim, Vasiyyet, 14; Ebû Dâvud, Vasâyâ, 14; Nesâî, Vasâyâ, 8.

¹² “İnnema ya’muru mesacidillahi men amene billahi vel yevmil-ahiri ...” (Tevbe/18).

¹³ “men câe bi’l-haseneti felehû aşru emsâlihâ” (En’am/160).

¹⁴ “Şuhûdü’l-hâl, ‘umdetü’l-emâcid ve’l-ekârim kıdvetü’l-mehamid ve’l-mekârim zü’l-câhü’l-münî’ Mahmud Ağa kethüda-yı sadr-âli sâbıkâ, Mefharü’l-emâcid ve’l-a’yân Hüseyin Ağa an müteferrikakân-ı dergâh-ı âli, Umdetü’l-emâcid ve’l-a’yân İbrahim Ağa ser-cebeciyân, Fahrü’l-emâcid ve’l-a’yân Siyavuş Ağa kethüdâi bevâbân-ı sadr-ı âli sâbıkâ, mefharü’l-a’yân Mehmed Ağa, Kıdvetü’l-a’yân Mehmed Ağa, Mustafa Efendi bin Mehmed, İsa bin Kasım” adlı kimselerden oluşmaktaydı (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 19b-20a).

¹⁵ “... Kandiye Kal’ası imâret ve bil-cümle ihyâ’ ve meremmet olundukda kal’a-i mezkûrede vâki’ kenîselerden cevâmî’ ve mesâcid olmak üzere erbâb-ı hayrattan tâlib olanlara hibe ve temlik oluna deydü hatt-ı hümayûn-ı saâdet-i makrûn vârid olmağla ...” (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 5b).

Gayrimenkul	Adet	Gayrimenkul	Adet	Gayrimenkul	Adet
Mescit	1	Kılıcı dükkânı	1	Buğasıcı ¹⁶ dükkânı	1
Mektep	1	Göncü (derici) dükkânı	9	Pabuççu dükkânı	1
Kahvehane	1	Aşçı dükkânı	2	Bakkal dükkânı	8
Börekçi fırını	1	Eksirci (İksirci)	1	Dükkân	1
Ekmekçi fırını	1	Attar dükkânı	3	Mahzen	5
Çakıl pidesi ¹⁷ fırını	1	Sebzeci dükkânı	1	Menzil ¹⁸	17
Helvacı dükkânı	1	Berber dükkânı	3	Suyolu	2,5 masura ¹⁹

Hüseyin Efendi Vakfı'na ait olan gayrimenkuller arasında toplam 36 ile en çok sayıyı oluşturan kahvehane, fırın ve dükkânların bulunduğu mahalde ekonomiye canlılık kazandırıldığı söylenebilir.

Kale içinde gayrimüslimlerden kalan binden fazla dükkân bulunmaktaydı. Bunlar 200-300 kuruşa orada bulunan kişilere satılmıştır (Mustafa bin Musa, 2016, s. 155). Kandiyeye Kalesi'nde Kemerkapı karşısında bulunan ve harabe olan Kera Tokori²⁰ Manastırı Hüseyin Efendi'ye hibe ve temlik edilmiştir (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 5b-6b). Bu manastırın keşfi Kandiyeye'nin fethi esnasında ordu kadısı olan Mevlana Ali Efendi'nin nezaretinde ona mensup olan Naib Mevlana Sinan Efendi ibn-i Mehmed, hassa mimarlarından Mehmed Ağa, Ahmed Ağa ve uzman olan sair kimseler tarafından gerçekleştirilmiştir.²¹ Yapılan ölçümlerde manastırın uzunluğunun 36 zirâ²² (19,46 m), eninin 16 zirâ (8,65 m) ve alanının 576 zirâ (168 m²) olduğu görülmüştür.²³ Manastır bütün müstemilatı ile Hüseyin Efendi'ye temlik olmuş ve burasının kendisine ait olduğuna dair bir mülknâme verilmiştir.²⁴ Manastır ile birlikte kaleye gelen ve Kemersuyu denilen sudan 2,5 masura (11,25 lt/dk) su dahi hibe edilmiştir.²⁵

Hüseyin Efendi, söz konusu manastır kendisine mülk olarak verildikten sonra bazı düzenlemeler ve tamirler yaptırmıştır. Öncelikle manastırın içi temizlenmiş, üçte ikisi yeni baştan

¹⁶ **Buğasıcı:** Astar, astarlık bez satan. (Şemseddin Sami, 2006, s. 315).

¹⁷ Kızgın çakıl taşları üzerinde pişirilmiş pide ekmeği. 17. Yüzyılda İstanbul ve Bitlis'te çakıl fırınları bulunmaktaydı (Demirtaş, 2014, s. 76, 122, 125-128, 132).

¹⁸ **Menzil:** Yollardaki konak yeri, bir günlük yol, seyir esnasında nüzul olunan yer anlamlarına gelse de, buradaki anlamı ikamet olunan yer, ev, mesken, hane, konak ve ikametgâhtır (Yılmaz, 2015, s. 157).

¹⁹ **Masura:** Bir akarsu ölçü birimidir. 4,5 lt/dk denk gelmektedir (Taşkın, 2005, s. 109).

²⁰ Bu manastır Kera Angelo Mahallesi'nde olup, "Kera Tokorti" olarak da geçmektedir (BOA. TT.d. 798, vr. 106a).

²¹ "... Mevlânâ ve min küll-il-vücûh olan Ali Efendi hazretleri hîn-i fetihde ordû-yi hümâyûn kadısı olmalarıyla taraf-ı âlilerinden mensûb nâibleri Mevlânâ Sinan Efendi ibn-i Mehmed ve hassa mi'mârlardan Mehmed Ağa ibn-i (Boş) ve Ahmed Ağa ibn-i (Boş) ve sair ehl-i vukûf kimesneler zikr-i mürûr iden manastır üzerlerine varub keşf ve mesâha eylediklerinde ..." (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 6a).

²² **Arşın/Zirâ:** Ortalama 54,04 cm olan bir uzunluk idi (Hinz, 1990, s. 67).

²³ "... binâ zirâ ile tûlen otuz altı zirâ ve arzen on altı zirâ be-hesâb-ı şatrençi cem'an beşyüz yetmiş altı zirâ olduğu muhakkık ve mukarrer olub ..." (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 6a).

²⁴ "... mezkûr manastır cem'i müstemilatıyla taraf-ı saltanat-ı âliyyeden müvekkilim mûmâileyh Hüseyin Efendiye hibe ve temlik olunub yedine vech-i meşrûh üzere mülknâme-i hümâyûn i'tâ' olunduktan sonra ..." (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 6a-6b).

²⁵ "... kal'a-i mezkûreye cereyân iden Kemersuyu dimekle ma'rûf sudan iki buçuk masura su dahi kibel-i saltanatdan hibe ve temlik ve inâyet ve ihsân buyurulub ..." (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 6b).

düzenlenerek mihrap, taş minare ve mahfil yapılarak bir mescit meydana getirilmiştir. Manastırın kalan üçte biri mektep haline dönüştürülmüştür.²⁶ Mektebin yakınında vakfın arsasına bir büyük lüleli ve hazneli çeşme ile 5 adet kenif inşa edilmiştir. Mescit mihrabının sağ tarafında bir bahçe ve bir miktar boş arsa yine vakfa aitti. Mescitte namaz kılacakların abdest almaları için çeşme mahzenine 7 lüle²⁷ (252 lt/dk) yaptırılmıştır.²⁸ Yukarıda sözü edilen 2,5 masura su, kemer üzerinden geçerek kemeri çatlatmış ve bölmüştü. Bunun yerine kurşundan bir boru yerleştirilerek suyun bu borudan çeşmeye ve musluğa geçmesi sağlanmıştır. Mescit bu şekilde olan müstemilatı ile birlikte Müslümanların namaz kılmaları için vakfedilmiştir.²⁹ Evliya Çelebi eserinde bu çeşmeden “hayat pınarı, kaynağı” anlamına gelen “*aynü'l-hayât*” olarak bahsetmiştir (Evliya Çelebi, 2003, s. 229).

Acemzâde Hüseyin Efendi, kale dâhilinde bulunan menziller, araziler ve malikânelere mutasarrıf olmak için diğer hayrat sahipleri gibi bunları para karşılığı almıştı (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 7b-8a). Caminin yanındaki vakıflarından başka Kandiye'deki çeşitli mahallelerde dokuz ev, dört dükkân ve bir manastırı 1.767 esedî kuruşa satın almış ve vakfetmişti (Gülsoy, 2004, s. 266). Fetihten önce Gerangeli/Kera Angelo Mahallesi olarak bilinen mahallede, fetihten sonra sözü edilen mescidi yaptırmış ve mescide bitişik olan emlak ve araziye de devletten devralmıştır (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 8a). Hüseyin Efendi bu devir işlemini kalenin fatihi Veziriazam Fazıl Ahmed Paşa'nın eski kethüdalarından olan Mahmud Ağa ibn-i Hasan'dan yapmıştır. Mülkiyetine geçen her bir mal için kendisine tuğralı berat verilmiştir.³⁰ Mülkleri aldıktan sonra bunların bazıları boş kalmış ve bazılarına ise kahvehane, menziller ve dükkânlar yaptırılmıştır. Hüseyin Efendi'nin bu mülkleri, mescit arsası dâhil olmak üzere toplam 2.390 zirâ alan üzerine kurulmuştur.³¹ Buradaki gayrimenkuller şu şekildedir.

Tablo 2: Gerangeli Mahallesi'nde Mescide Yakın Gayrimenkuller (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 9a-9b)

Akar	Adet	Müştemilatı/Özelliği	Çevresi/Sınırı/Yeri
Kahvehane	1	Tek katlı. Bir miktar havlusu vardır.	Gerangeli Mahallesi'nde üç tarafı târik-i âmm (halkın kullandığı yol) ve bir tarafı adı geçen Mahmud Ağa vakfı ile çevrili.
Börekçi fırını	1	-	-

²⁶ “... manastırın dâhilini tathîr ve sülûsân mikdârına müceddeden mihrâbı ve taş minâreyi ve mahfilî müştemil bir mescid-i şerîf ve sülûs mikdârına dahi ancak bir mekteb ...” (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 6b).

²⁷ **Lüle:** 26 mm çapında bir borudan (lüle) akan suyun debisine 1 lüle ve dakikada 36 lt debiye ulaşan su miktarına da lüle denir (Taşkın, 2005, s. 108).

²⁸ “... mekteb kurbunda mülk-i müşterâsı olan arsa üzerine bir kebîr lüleli ve hazneli bir çeşme ve beş adet kenif mücedded ebnâ ve ihdâs idüb ve mihrâb-ı merkûmun sağ cânibinde bağçe olmak üzere malûmu'l-mikdar arsa-i hâliye dahi kalub ve mescid-i mezkûrede ikâmet-i salâvât murâd iden müslimin abdest almak için çeşme-i mezkûr suyu mahzeninde yedi adet lüleler vaz' olunub ...” (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 7a).

²⁹ “... mar ez-zikr iki buçuk masura suyu mezkûr kemer üzerinde olan maksimden ve sudûruna değîn ol kemeri şakk ve tarh birle ifrâz idüb müceddeden kurşundan musannevi' boru mecrâ ile zikr-i mürûr iden çeşmeye ve musluğa icrâ' eyleyüb bu cümleyi kâffe-i hukûk ve merâfıkı ve amme-i tevâbi' ve levâhıkı ile mûminîn ve mûminât içinde edâ-yi salâvât itmeleriçün vakf-ı sahîh-i şer'i ile hasbeten-lillâhi's-samed vakf-ı sahîh-i müebbed ve habs-i sarîh-i muhalled eyledi” (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 7a-7b).

³⁰ “... Mahmud Ağa ibn-i Hasan hazretlerinden iştirâ' ve temlik idüb her biri için yedine tuğralı berât-ı âlişân virilüb ...” (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 8b).

³¹ “... mülk sarfı olduktan sonra kimi hâli üzerine bâkî kalub ve kimi dahi bi'l-iktizâ hadem olunub yerine menâzil ve dekâkîni ve kahvehâne binâ olunub bu vech üzere vakf-ı âti sudûruna değîn silk-i mülk-i sahîhinde ... kabz ve tasarrufunda muntazam ve tûlen ve arzen be-hesâb-ı şatrenci mescid-i mezkûr arsasıyla maa cem'â iki bin üç yüz doksan zirâ arsa üzerinde mebnî olub ...” (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 8b-9a).

Ekmekçi firmı	1	-	-
Kılıcı dükkânı	1	-	-
Eksirci	1	-	-
Attar dükkânı	3	Birbirine bitişik haldedir.	Mescidin mihrap duvarına bitişik ve mihrabın iki penceresinin ortasında yer alır.
Buğasıcı dükkânı	1	Mescit duvarına bitişiktir. Üst katta bir odası vardır. İki kemerli ve köşededir.	Pencere ve mescit duvarı arasındadır.
Sebzeci dükkânı	1	Bir kemerli dükkân. Üst kat bir odalı	-
Berber dükkânı	1	Bir kemerli dükkân. Üst kat bir odalı	-
Bakkal dükkânı	1	Bir kemerli dükkân. Üst kat bir odalı	-
Göncü dükkânı	1	İki kemerli dükkân. Üst kat bir odalı	Mescit kapısında
Göncü dükkânı	6	Birer kemerli dükkân. Üst kat birer odalı	Hepsi mescit kapısında
Aşçı dükkânı	1	Bir kemerli dükkân. Üst kat bir odalı	-
Helvacı dükkânı	1	Bir kemerli.	-
Çakıl pidesi firmı	1	Üst kat bir odası ve bir mahzeni vardır.	Çeşmeye bitişik
Menzil	1	Üst kat iki odası ve bir havlusu vardır.	-

Gerangeli Mahallesi'nde mescit yanına yaptırılan bir de mektep bulunmaktaydı. Bu mektebin karşısında sokağın ilerisinde, üç tarafı yol ve bir tarafı Kul kethüdası Zülfikar Ağa vakfı ile sınırlı bulunan birçok arazi, fetihten önce *Corci Damusto*, *Agosti Damurince*, *Mihali Damud(-ena)*, *Yakumi Assetra*, *Agosti Dibace* ve *Mihali Yorgo* isimli gayrimüslimlerin³² mülkleri idi. Eni ve genişliği ölçülerek toplam 593 zirâ alana sahip olduğu anlaşılan araziler, fetihten sonra devlet tarafından satışa çıkarılınca, Hüseyin Efendi parasıyla almıştır. Bu arazilerin batısında, uzunluğu 29 zirâ (15,67 m), eni 5 zirâ (27 m) ve alanı 145 zirâ (423 m²) olan bir boş arsa da Hüseyin Efendi tarafından alınmıştır. Böylece 593 zirâ arazi ile birlikte toplam 738 zirâ araziye sahip olmuştur (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 9b-10b). Bu araziler üzerindeki emlak şu şekildeydi.

Tablo 3: Gerangeli Mahallesi'nde Mektep Karşısındaki Gayrimenkuller (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 10b-11a)

Akar	Adet	Müştemilatı/Özelliği
Göncü dükkânı	1	İki kemerli. Üst kat bir odalı
Göncü dükkânı	1	İki kemerli.
Pabuççu dükkânı	1	Bir kemerli.

³² Adı geçen gayrimüslimlere ait mülklerin nitelik, ölçü ve yer bilgileri tahrir kaydında ayrı ayrı belirtilmiştir (BOA. TT.d. 798, vr. 104b-105a; Gülsoy, 2004, s. 237-241).

Bakkal dükkânı	1	Bir kemerli.
Aşçı dükkânı	1	Bir kemerli.
Berber dükkânı	2	Birer kemerli.
Menzil	1	Üst kat bir oda, önünde bir mutfak, alt kat bir oda, bir mahzen, bir havlu.
Menzil	1	Yukarıda gösterilen menzile bitişik üst kat bir oda, alt kat iki oda, bir mahzen ve bir havlu.

Gerangeli Mahallesi'nde birbirine bitişik iki menzilin karşısında ve sokak ilerisinde kalenin fethinden önce *Canbatiste Gardaza*, *Mevarto/Morata* ve *Mastori Gorivora* isimli gayrimüslimlerin³³ mülkü olan bir arsa bulunmaktaydı. Bu arsa üzerinde menziller ve dükkânlar vardı. Fetihden sonra devlet tarafından satışı gerçekleştirilen arsayı üzerindeki gayrimenkuller ile birlikte Hüseyin Efendi almıştır. Bu arsanın alanı 1.580 zirâ olup, üzerindeki binalar birbirine bitişik haldeydi ve dört tarafı yolla çevriliydi (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 11a-12a). Arsa üzerindeki gayrimenkuller şu şekildeydi.

Tablo 4: Gerangeli Mahallesi'nde İki Menzilin Karşısındaki Gayrimenkuller (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 11a-12a)

Akar	Adet	Müştemilatı/Özelliği
Menzil	1	Alt kat üç oda ve belirli bir miktar havlu.
Menzil	1	Alt kat iki oda.
Dükkân	1	Alt kat bir oda.
Menzil	4	Altlı üstlü birer oda. Alt kattaki odada bir sundurmalı sofa ve bir miktar havlu.
Menzil	4	Alt kat iki oda ve bir miktar havlu.
Menzil	2	Alt kat bir oda.
Menzil	1	Altlı üstlü ikişer oda, bir mahzen ve bir demirci dükkânı.

Kale dâhilinde olan ve fetihden önce Aya Ana Mahallesi olarak bilinen yerde, o dönem hala başdefterdar olan Vezir Ahmed Paşa'nın yeni yaptırdığı hamamın karşısında bir arsa bulunmaktaydı. Burada bulunan menzil ve dükkânlar *Babukalistre*, *Mastori Todori* ve *Alveze* isimli zimmilere³⁴ aitti. Ancak fetihden sonra buralar satılmıştır. Bahsi geçen arsa, uzunluğu ve eni ölçülerek alanı 1.206 zirâ olarak hesap edilmiştir. Arsa üzerinde yer alan binalar birbirine bitişik olup üç tarafından yol geçmekteydi ve bir tarafı Mahmud Ağa vakfı ile sınırlıydı (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 12a-13a). Arsa üzerindeki taşınmazlar ise şu şekildeydi.

Tablo 5: Aya Ana Mahallesi'ndeki Hamam Karşısındaki Gayrimenkuller (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 12b)

Akar	Adet	Müştemilatı/Özelliği
------	------	----------------------

³³ Adı geçen gayrimüslimlere ait mülklerin ölçü ve yer bilgileri tahrir kaydında ayrı ayrı belirtilmiştir (BOA. TT.d. 798, vr. 104b-105a; Gülsoy, 2004, s. 237-241).

³⁴ Adı geçen gayrimüslimlere ait mülklerin ölçü ve yer bilgileri tahrir kaydında ayrı ayrı belirtilmiştir (BOA. TT.d. 798, vr. 15b; Gülsoy, 2004, s. 237-241).

Bakkal dükkânı	3	Birer mahzeni var.
Bakkal dükkânı	3	-
Mahzen	5	-
Menzil	1	Küçük büyüklü 13 bab odası, bir tahta bendi ve bir büyük divanhanesi olan büyük bir menzil.

Bu şekilde gösterilen gayrimenkul mallar bütün ekleri ve müstemilatı ile Hüseyin Efendi tarafından amme yararına vakfedilmiştir (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 13a). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Hüseyin Efendi'nin 50 adet dükkân yaptırdığını kaydetmiştir (Evliya Çelebi, 2003, s. 230). Bu sayı yayınlanmış başka bir eserde dört dükkân ve evlerin altında 22 dükkân olarak belirtilmiştir (Gülsoy, 2004, s. 241). Hüseyin Efendi'nin Kandiyе'deki mescidi haricinde İstanbul'da Bezirgânbaşı Mescidi'ni yaptırdığı bilgisine ulaşılmaktadır (Mehmed Süreyya, III, 1996, s. 703). Ancak bununla ilgili henüz elimizde yeterli bir bilgi bulunmamaktadır.

4. Acemzâde Hüseyin Efendi Vakfının Şartları ve Görevlileri

Kadı huzurunda düzenlenen vakfiyeler, bir hukukî sözleşme niteliğinde olan belgelerdir. Vakfiyelerde geçen şartlara uyulup uyulmaması ise vakıflarda en önemli meselelerden biridir (Akman, 2018, s. 46). Bu şartlar vakıf mallarının ve hayrî kurumların idaresine, kullanım amaçlarına, gelirlerin sarfına, hizmet edenlerin görev tanımlarına ve görevli maaşlarına yönelik olabilir (Berki, 1968, s. 13). Acemzâde Hüseyin Efendi'nin vakfiyesinde geçen şartlar ise vakıf gayrimenkul mallarının kiralama usulleri, bazılarının kullanım amacı, görevlilerin sorumluluk yerleri, yapacağı işlerin neler olduğu, maaşları ve vakfa ait bakiye paraların tasarrufu ile ilgilidir.

Hüseyin Efendi Vakfı'na ait gayrimenkuller mütevellî idaresinde icâre-i muaccele ve icâre-i müeccele usulleriyle kiraya verilmiş, elde edilen gelirin vakıf çalışanlarına maaş olarak harcanması şart koşulmuştur. Bunlar arasında ilk olarak imamdan bahsedilmiş ve imama namaz kıldırmanın yanında birçok tilavet görevi verilmiştir.

Tablo 6: Vakıf Görevlilerinden İmam

Görevli	Görev Yeri	Görevi	Ücret (akçe-günlük)
İmam	Mescit	5 vakit namaz kıdırma	8
		Sabah namazından sonra Yasin-i Şerif tilaveti	1
		Öğle namazından sonra Amenarrasulü tilaveti	1
		İkinci namazından sonra Nebe Süresi tilaveti	1
		Yatsı namazından sonra Mülk Süresi tilaveti	1
Muallim (İmam)	Sıbyan Mektebi	-	8
Kâtip (İmam)	Vakıf	-	2
Toplam			22

İmam sabah namazından sonra Yasin-i Şerif okuyacak ve sevabını Hz. Peygamber'in ruhuna hediye edecekti. Sevabı Hüseyin Efendi'nin üzerinde hakkı olan kimselerin ruhlarına olmak üzere öğle namazından sonra Amenarrasulü okuyacaktı. İkinci namazından sonra Nebe

Sûresi'ni okuyacak ve sevabını Hüseyin Efendi'nin babasının ruhuna gönderecekti. Son olarak yatsı namazından sonra Mülk Sûresi'ni okuyacak ve sevabını Hüseyin Efendi'nin ruhuna hediye edecekti.³⁵ Bu şartlara ek olarak tilavetlerin mescit mihrabında okunması istenmiştir. İmam bu görevlerin dışında mescit yanında bulunan sıbyan mektebinde muallimlik ve vakıfta kâtiplik yapacaktı. İmam yaptığı her görev için ayrı bir ücret alacaktı. Bütün bu görevleri yerine getirecek olan imam, mektep karşısında vakfa ait üst kat bir odası, önünde mutfığı, alt kat bir odası, bir mahzeni ve bir miktar havlusu olan menzilde ikamet edecekti.³⁶

Vakfın diğer bir görevlisi ise müezzin idi. Hoş bir nida ile ezan okuyan bir kimse mescitte müezzin olarak görev yapacaktı. Mescit imamında olduğu gibi müezzine de bazı ek görevler verilmişti.

Tablo 7: Vakıf Görevlilerinden Müezzin

Görevli	Görev Yeri	Görevi	Ücret (akçe-günlük)
Müezzin	Mescit	Ezan okumak	6
		Yatsı namazından sonra 3 İhlas tilaveti	1
		Ramazan gecelerinde ve diğer mübarek gecelerde minare kandillerini yakmak	1
Halife (Müezzin)	Sıbyan Mektebi	Çocukların eğitimi	6
Toplam			14

Müezzin, her vakit okuduğu ezandan başka yatsı namazından sonra üç İhlas okuyacak ve sevabını Müslümanların ruhlarına hediye edecekti. Müezzine imamın oturduğu menzilin karşısında sokak ilerisinde yine vakfa ait alt katında üç odası ve bir miktar havlusu olan menzil tahsis edilmiştir.³⁷

Vakfın mescidinde görev alacak kayyımın öncelikli olarak o çevreden ve temiz bir kimse olması istenmiştir. Kayyım namaz vakitlerinde mescit önünü temiz tutacak, mescit içinde ve dışında asılı olan kandilleri, şem'leri/mumları yakacak ve diğer bazı hizmetleri de yerine

³⁵ "... bir kimse imam olup evkat-ı hamsede edâ-i farz-ı salâvât murâd idüb hazır bulunan cemâat-i Müslimîne imâmet idüb ol mukabelede yevmî sekiz akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve bâde edâ-i salâtü'l-fecr mescid-i mezkûr mihrâbında Sûre-i Yâsin-i Şerîf tilâvet idüb sevâbını Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallahü teâlâ aleyhi ve sellem'in ruh-i ... ihdâ eyleyüb mukabelesinde yevmî bir akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve bâde edâ-i salâtü'z-zuhur yine mihrâbda Amenarresul tilâvet idüb sevâbını üzerimizde hakkı olan ibâd-ı Müslimîn ervâhına ihdâ eyleye ve mukabelesinde yevmî bir akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve bâde edâ-i salâtü'l-asr yine mihrâbda Sûre-i Nebe tilâvet idüb sevâbını vâlidinin ruhlarına ihdâ eyleyüb mukabelesinde yevmî bir akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve bâde edâ-i salâtü'l-işâ Sûre-i Mülk tilâvet idüb sevâbını ruhuma ihdâ eyleyüb mukabelesinde yevmî bir akçe vazîfeye mutasarrıf ola ..." (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 13a-14a).

³⁶ "... yevmî sekiz akçe vazîfe ile mekteb-i mezkûrede muallim-i sıbyan ola ve vakf-ı mezkûrede yevmî iki akçe vazîfe ile kâtib olub cem'â imâm-ı merkûmun yevmiyye vazîfesi yirmi iki akçe ola ve mekteb-i mezkûr karşısında vâki' vakf olan iki bab menzilden fevkanî bir oda ve önünde bir matbah ve tahtanî bir oda ve bir mahzen ve malûmü'l-mikdâr havluyı müştemil olan menzilde sâkin ola ..." (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 14a).

³⁷ "... kabl-i edâ-i salâvâtü'l-işâ üç aded İhlâs-ı Şerîf tilâvet idüb sevâbını ervâh-ı Müslimîne ihdâ eyleyüb ..." , "... imâm-ı mezkûrun sâkin olduğu menzilin kapusu karşısında zokak aşırı vakfım olan menâzilden tahtanî üç odayı ve bir mikdâr havluyı müştemil menzilde sâkin ola ..." (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 14a-14b).

getirecekti. Bahsedilen görevlerinden başka câbi (tahsildar), ferrâş³⁸ ve kennâs³⁹ görevlerini de icra edecekti.

Tablo 8: Vakıf Görevlilerinden Kayyım

Görevli	Görev Yeri	Görevi	Ücret (akçe-günlük)
Kayyım	Mescit	Mescidin kapısının temizliği ve mescidin aydınlatılması	5
Câbi (Kayyım)	Vakıf		2
Ferrâş (Kayyım)	Mescit	Mescidin temizliği	3
Kennâs (Kayyım)	Mescit	Mescit keniflerinin temizliği	
Toplam			10

Her bir görevi için ayrı ücret alan kayyım günlük toplam 10 akçe gelir elde etmekteydi. İmam ve müezzinde olduğu gibi kayyımın da nerede ikamet edeceği düşünülmüş ve ikamet etmesi için imama tahsis edilen menzile bitişik bir menzil tahsis edilmiştir. Bu menzil üst katında bir oda, alt katında iki oda, bir mahzen ve havludan müteşekkildi. Mescidin çeşmesine gelen suyollarının tamir ve bakımını yapmak üzere bir su yolcu görevi ihdas olunmuştur. Bu görevi icra edecek kişinin işinin ehli bir kimse olması şartı aranmış ve yapacağı işler karşılığında iki akçe yevmiye alacağı bildirilmiştir (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 14b-15b).

Vakfiyede müteveli kaim-makamı olanların mescidin aydınlatma vasıtalarıyla ilgilenmelerinden ve bunların ihtiyaçlarının giderilmesinden de bahsedilmiştir. Aydınlatma ile ilgili her detayın tek tek anlatılması bu konuya verilen önemi de göstermektedir. Mescit mihrabının iki tarafında bulunan iki adet büyük mumların her biri için her sene 10 vukiyye⁴⁰ (12,822 kg) şem'-i asel yani bal mumu satın alınacaktı. Bunlar önceden kalan artık mumlar ile birlikte döktürülecek ve büyük şamdanlara konulacaktı. Hazırlanan şamdanlar Şaban ayı gecelerinde yakılacaktı. Her ay birer vukiyye şem'-i asel satın alınarak her gece yine mihrabın iki tarafında yanacaktı. Her ay 15 vukiyye (19,234 kg) zeytinyağı satın alınarak mescidin içinde ve dışında asılı olan ve olmayan kandiller tutuşturulacaktı. Minarede bulunan üçer kat kandiller her sene alınan 45 vukiyye (57,703 kg) zeytinyağı ile Ramazan gecelerinde ve dört mübarek gecede aydınlatılacaktı.⁴¹

Mescidin zemin döşemelerine de değinilen vakfiyede bunun için yeterli miktarda kebe hasır satın alınması gerektiği belirtilmiştir. Mescitte bulunan kalıçeler (seccade) yaz mevsiminde kaldırılarak yerlerine hasırlar serilecekti. Kaldırılan seccadeler silkelenerek temizlenecek ve

³⁸ **Ferrâş:** Vakıf kuruluşlarının halılarını yaymak, katlamak ve temizlemekle vazifeli kişi (Yediyıldız, 1983, s. 57).

³⁹ **Kennâs:** Umûmî helâları temizlemekle görevli kişi (Yediyıldız, 1983, s. 57).

⁴⁰ **Vukiyye:** Okka, kıyye, vukiyye ve vakıyye gibi adlarla da anılan bir ağırlık ölçüsü birimidir. Standart olarak 400 dirheme, o da 1,2822945 kg'a denk gelmektedir. (Taşkın, 2005, s. 96; İnalçık, 2000, s. 446).

⁴¹ "... müteveli kaim-makamı olanlar mescid-i mezkûr mihrâbının tarafeyninde mevzû' iki adet kebir mumların her biri için be her sene on vukiyye şem'-i asel iştirâ' eyleyüb bakıyye-i âtik mumlar ile maan dökürüb kebir şam'danlar vaz' itdirib her Şabân ayının nisfi gecesinde iş'âl ve ikadına ibtidâ' oluna ve her gece mihrâbın yine iki tarafında iş'âl ve ikadı için be her şehir birer vukiyye şem'-i asel iştirâ' eyleyüb iş'âl oluna ve mescid-i mezkûrun dâhilinde ve hâricinde muallâka ve gayr-i muallâka olan kanâdîl için be her şehir on beş vukiyye revgân-ı zeyt iştirâ' eyleyüb ikad oluna ve minârede mevzû' olan üçer kat kanâdîl için leyâlî şehir-i Ramazânlarda ve sâir leyâlî erbaa-i mübarekelerde ikad olunmak için be her sene kırk beş vukiyye revgân-ı zeyt iştirâ' eyleyüb ikad oluna ..." (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 15b-16a).

korunaklı bir yere konulacaktı. Üç senede bir mescit ve mektep için yeterli miktarda hasır alınacak ve yaz aylarında her iki yere de hasır döşenecekti.⁴² Kandiye'nin ikliminin sıcak ve nemli olmasından olsa gerek, muhtemelen hasırın yapısı gereği serinlik sağlayacağı için sergilerde bu şekilde mevsimlik bir değişim yapılmıştır.

Kandiye Kalesi'nin fethinde bulunan efendiler ve gönüllü ağaları tecrübeli olmalarından dolayı vakfa nezaret edecek, Muharrem aylarında müteveli kaim-makamlarının gelir-gider defterlerini hesap edecek ve muhasebe defterlerini geri vereceklerdi. Her biri nezaret ve hizmetleri karşılığında müteveli kaim-makamından 720'şer akçe alacaktı (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 16a-16b.).

Vakfın yöneticiliğini yapan müteveliye günlük 20 akçe verilecekti. Görevli ücretlerinden fazla kalan para müteveliye teslim edilecekti. Vakfın reşit olan evlatları ve onların evlatları, onlardan sonra da onların evlatları soyları tükeninceye kadar tevliyet görevini icra edebileceklerdi. Soyunun tükenmesi halinde ise salih ve müteveyyin bir kimse bu görevi yerine getirecekti (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 17a). Müteveli Mehmed Ağa, vakfiyenin düzenlenmesinden 15 ay önce müteveli tayin edilmişti. Bu sürede aldığı 9.000 akçenin 3.000 akçesi vazife ücreti olup, kalan 6.000 akçesi fazla idi ve bu miktarı vakfa geri vermesi gerekiyordu. Ancak bu miktarın kendi hakkı olduğunu iddia etmiş ve geri kalan miktarı iade etmeyi reddetmiştir (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 17b-19a).

SONUÇ

Değişik devlet kademelerinde görev alan Acemzâde Hüseyin Efendi'nin hayatı devlet hizmetlerinde geçmiştir. Ayrıca birçok savaşta yer alarak önemli görevlerde bulunmuştur. Bu görevlerin kendisine verilmesi onun veziriazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa ve sonraki veziriazamlar nezdinde güvenilir bir kimse olduğunu kanıtlamaktadır.

Kandiye Kuşatmasının 1669'da zaferle sonuçlanmasının ardından şehrin tahririne de memur edilen Hüseyin Efendi, burada bazı yerleri mülk edinmiştir. Bunlar arasında mescit, mektep, kahvehane, fırınlar, dükkânlar, mahzenler, menziller, suyolu gibi çeşitli yapılar bulunmaktaydı. Harap halde olan Kera Tokori Manastırı'ndan dönüştürülen mescit bunlar arasında en önemlisidir. Hibe şeklinde mülk olarak aldığı bu manastırdan başka diğer arazilere de parasını ödeyerek sahip olmuştur. Hüseyin Efendi'nin aldığı bu sorumluluklar ile harap bir şehrin mamur hale getirilmesine büyük katkılar sağladığı anlaşılmaktadır.

Hüseyin Efendi'nin Kandiye Kalesi'ndeki vakıfları kapsamındaki kiliseyi mescit ve mektebe çevirerek hem dinî hayata hem de eğitim hayatına katkı sağladığı ileri sürülebilir. Yaptırdığı dükkânlar ve iş yerleri ile Kandiye'nin ticari ve iktisadî hayatına canlılık katmıştır. Vakfiyede geçen dükkân ve işyeri isimleri ile dönemin ticari hayatında varlık gösteren birçok meslek dalının olduğu görülmüştür. Bunlardan göncü, attar, eksirci, aşçı, berber, bakkal, pabuççu, börekçi, ekmekçi, kılıcı, buğasıcı, sebzeçi, helvacı sayılabilir. Hüseyin Efendi vakıflarına ait birçok evden yola çıkılarak dönemin konut mimarisi hakkında bir fikir sahibi olunabilir. Evler iki katlı ve tek katlıydı. Evlerde birçok oda, mahzen, havlu, sundurmalı sofalar, helâ, büyük divanhane gibi bölümler yer alırdı.

Osmanlı Devleti'nde az ya da çok demeden toplumun her kesiminden insanların adeta yarışır gibi vakıf yaptıkları ve devlet adamlarının bu yarışta en ön saflarda yer aldıkları bilinmektedir. Bu devlet adamları arasında yüksek makamlarda bulunanların, en azından Paşa rütbesine sahiplerin, yani vezirlerin daha çok olduğu yaygın bir kanıdır. Bu çalışma ise Osmanlı

⁴² "... kifâyet mikdârı kebe hasır iştirâ' eyleyüb mescîd-i mezkûrede mefrûş kalîceleri tahtına ferş itdireler hengâm-ı sayfda kalîceleri ref' itdirib yerine bûriyâ-i mısır ferş itditereler ve kalîceleri dahi lâyığî gibi silkdirib mahfûz yere vaz' itdire ve üç senede bir mezkûrân-ı mescîd ve mektebe kifâyet mikdârı bûriyâ-i mısır iştirâ' eyleyüb eyyâm-ı sayfda mescîd ve mektebi bûriyâ-i mısır ile ferş itdireler ..." (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 16a).

devlet adamları arasında, vüzerâ dışındaki bir görevliye ait vakıflara güzel bir örneğin ortaya çıkarılmasına vesile olmuştur. Ömrünü devlet hizmetine adayan Hüseyin Efendi'nin, yaptığı vakıflar ile yardımsever bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Hüseyin Efendi, Kandiye Kalesi'nde kurduğu vakıflar ile bölge halkının hayatına dinî, iktisadî, eğitim, bayındırlık gibi pek çok alanda hizmet edilmesini sağlamıştır. Vakıflarda çalışan birçok kişiye iş imkânı sağlayarak istihdama katkı sağlamıştır. Yaptığı vakıflar ile yeni fethedilmiş bir şehrin Türk-İslam şehri haline getirilmesi yolunda göstermiş olduğu çaba ve katkı fark edilen bir gerçektir.

Etik Beyan

“Acemzâde Hüseyin Efendi ve Kandiye Kalesi'ndeki Vakıfları” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kurulları Yayın Etiği Komitesinin (Committee on Publication Ethics – COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

1. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri, Sultan Süleyman II, (AE.SSÜL.II.), 21-2146, 28-2791.

Tapu Tahrir Defterleri, (TT.d.), 798.

Kamil Kepeci Tasnifi, (KK.d.), 1977, 1862, 2112, 2468.

Maliyeden Müdevver Defterler, (MAD.d.), 2747, 7906.

2. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (TKG.) Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (KK.)

Vakf-ı Cedîd Defteri, (TKG. KK. VKF. Cd.), 28.

II. Kaynak ve Müracaat Eserler

Adıyeye, N. (1988). *Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Ahmed Resmî Efendi. (1269). *Halîfetü'r-Rü'esâ*. İstanbul.

Aslan, M. (2009). *Sipâhizâde Ahmed'in Gazâvat-nâme-i Cezîre-i Girit ve Zadre İsimli Eseri (Değerlendirme-Transkripsiyon)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Aydın, M. (Haz.). (2016). *Mustafa bin Musa, Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Boyras, A. (2002). *Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa Devrinde (1069-1080) Vukuatı Tarihi Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Çebi, İ.S. (1994). *On Sekizinci Yüzyıl Osmanlı Türkçesine Ait İki Eser Üzerinde Sentaks İncelemesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa. (1995). *Zübde-i Vekayiât (Tahlil ve Metin 1066-1116/1656-1704)*. Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: TTK Yayınları.

Evlıya Çelebi. (2003). *Evlıyâ Çelebi Seyahatnamesi*. Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, 8. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kur'ân-ı Kerîm. (2012). Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, (Sad. Mustafa Özel), İstanbul: Seda Yayınları.

Kuyûd-ı Kadîme Arşiv Kataloğu. (2012). Haz. Sevgi Işık, Songül Kadioğlu, Mehmet Yıldırım. Ankara: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmanî-Osmanlı Ünlüleri*. III, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Özbek, Ş. (2022). *Tarih-i Mu'teber Feth-i Kandiye (Transkript ve Tahlil)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Pul, A. (2004). *Girit Savaşı ile İlgili Bir Türk Kaynağının Tahlili (TTK Kütüphanesinde bulunan Girid Fethi Tarihi Başlıklı Yazma)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi. (2013). *Târîh-i Râşid ve Zeyli, I (1071-1114/1660-1703)*. Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul: Klasik Yayınları.

Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi. (2013). *Târîh-i Râşid ve Zeyli, III (1134-1141/1722-1729)*. Haz. Abdülkadir Özcan, Ahmet Zeki İzgöer, Yunus Uğur, Baki Çakır, İstanbul: Klasik Yayınları.

Karaçay Türkal, N. (Haz.). (2012). *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyli Fezleke (1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Şemseddin S. (2006). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Ünal, T. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Üsküdarî Abdullah Efendi (2017). *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*. Haz. Erhan Afyoncu, C.III, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA).

Yılmaz, M. (2012). *Mustafa Zühdi Ravzatü'l-Gazâ (Târîh-i Uyvar) (1663-1665) Tahlil ve Metin*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimarşinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yücel, A.S. (1996). *Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârîh'i*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

III. Araştırma ve İnceleme Eserler

- Akman, A. (2018). Ali Haydar Efendi'de Vâkıfın Şartları (Şart-ı Vâkıf). *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26/3, 43-76.
- Aral, H. (Haz.). (1968). *Dışişleri Bakanlığı 1967 Yılığ*, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.
- Bekar, C. (2019). The Rise of the Köprülü Family: The Reconfiguration of Vizierial Power in the Seventeenth Century. PhD Thesis, Universiteit Leiden, Leiden.
- Berki, A.H. (1968). Vakıflarda Şartlara Riayet Meselesi. *Vakıflar Dergisi*, 7, 13-16.
- Demirtaş, M. (2014). *Osmanlıda Fırıncılık-Onyedinci Yüzyıl İstanbul Örneği*. Ankara: Atıf Yayınları.
- Gökpınar, B. (2019). Varadin. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Günay, H.M. (2012). Vakıf. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Gülsoy, Ersin, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*, Tatav-Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2004.
- Gülsoy, E. (2001). Kandiye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Hinz, W. (1990). *İslâm'da Ölçü Sistemleri*. Çev. Acar Sevim, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- İnalçık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-1 (1300-1600)*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Kolçak, Ö. (2017). XVII. Yüzyıl Osmanlı-Habsburg Diploması Tarihine Bir Katkı: 1664 Vasvar Antlaşması'nın Tasdik Sürecine Dair Yeni Bulgular. *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 22/43, 25-88.
- Kolçak, Ö. (2012). Vasvar Antlaşması. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Özcan, A. (2002). Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Özcan, A. (2019). Süleyman Paşa, Sarı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Özcan, A. (2012). Ulufeciyan. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Pamuk, B. (2012). *Zor Yılların Başlaması*. T. Gündüz (Ed.) Osmanlı Tarihi El Kitabı (ss.279-354). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Sayın, M. (2011). *Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Vakıfları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Tukin, C. (1996). Girit. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2011). *Osmanlı Tarihi III/2*, Ankara: TTK. Yayınları.
- Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi-Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara: TTK. Yayınları.
- Yediyıldız, B. (1986). Vakıf. *MEB İslâm Ansiklopedisi 13*. İstanbul: MEB Basımevi.
- Yediyıldız, B. (1983). Vakıf İstılahları Lugatçesi. *Vakıflar Dergisi*, S.XVII. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Yılmaz, E.C. (2015). Vakfiyelerde Betimlenen Sivil Mimarlık Birimleri Sözlüğü. *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi 8*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları.

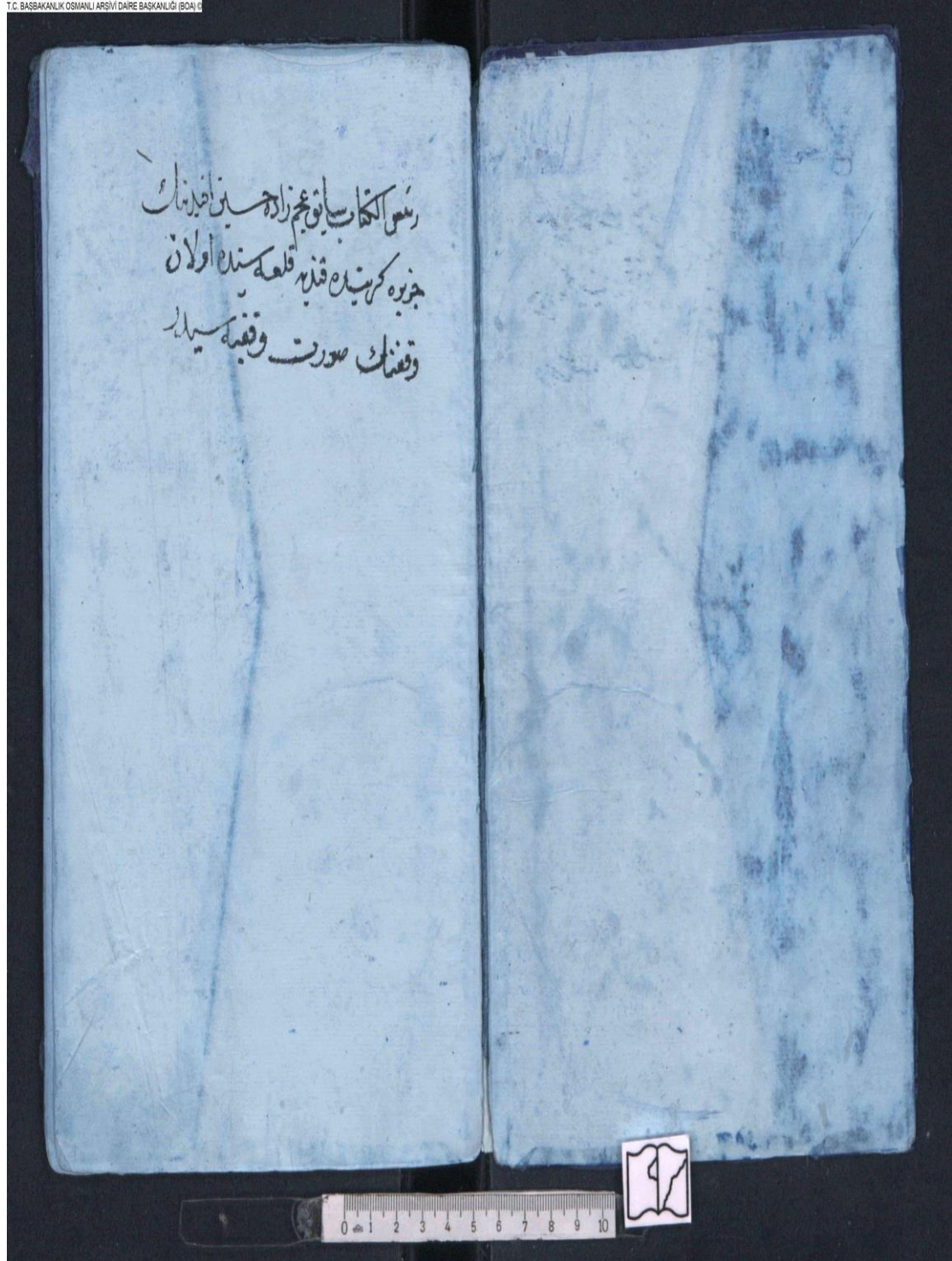
IV. İnternet Kaynakları

<https://sanderusmaps.com/our-catalogue/antique-maps/mediterranean-sea/crete-iraklion-corfu-by-georg-braun-and-frans-hogenberg-27475> adresinden 23 Haziran 2022 tarihinde erişildi.

<https://sanderusmaps.com/our-catalogue/antique-maps/mediterranean-sea/crete-view-of-the-turkish-siege-of-iraklion-by-nicolaes-visscher-i> adresinden 23 Haziran 2022 tarihinde erişildi.

EKLER

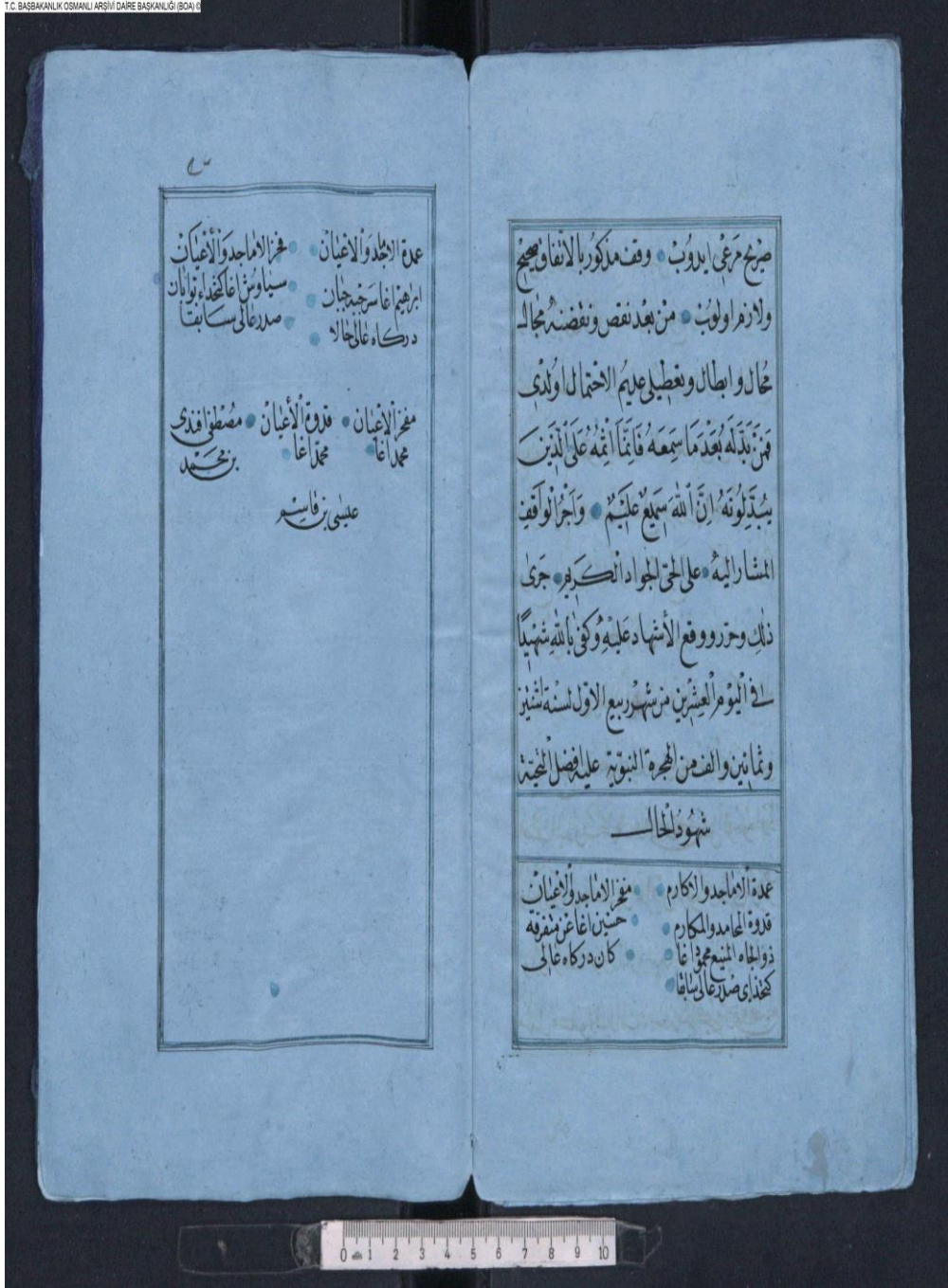
Ek 1. Vakfiye Sûretinden Örnek Sayfa (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 1a)

Ek 2. Vakfiye Süretinden Örnek Sayfa (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 1b-2a)

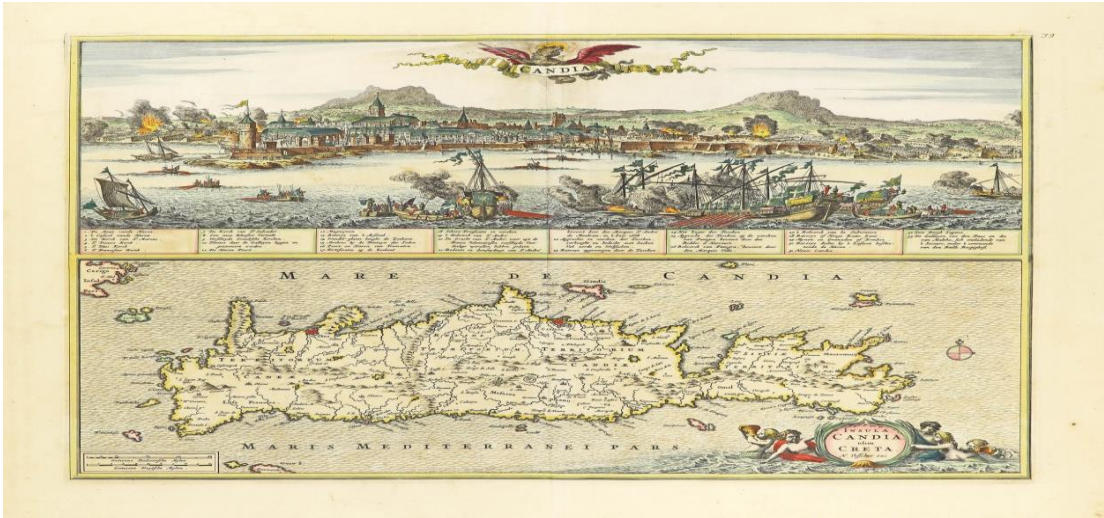
Ek 3. Vakfiye Sûretinden Örnek Sayfa (TKG. KK. VKF. Cd. 28, vr. 19b-20a)

Ek 4. Kandiye'nin Temsili Görünümü: George Braun ve Frans Hogenberg, 1597⁴³

Ek 5. Kandiye'deki Osmanlı Kuşatmasının Temsili Görünümü: Nicolaes Visscher, 1666-1667⁴⁴

⁴³<https://sanderusmaps.com/our-catalogue/antique-maps/mediterranean-sea/crete-iraklion-corfu-by-georg-braun-and-frans-hogenberg-27475> (Erişim Tarihi: 23.06.2022)

⁴⁴ <https://sanderusmaps.com/our-catalogue/antique-maps/mediterranean-sea/crete-view-of-the-turkish-siege-of-iraklion-by-nicolaes-visscher-i> (Erişim Tarihi: 23.06.2022)